

Spomen

PODSEĆANJE NA DRAGOCENOST SLOBODANA STOJANOVIĆA

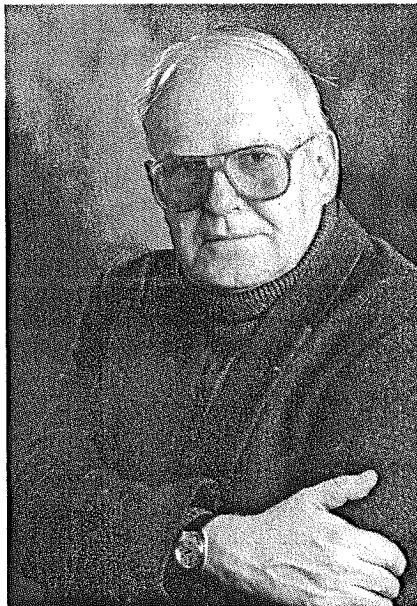
"Nikog, dok ne umre, sudnji dok ne pogleda dan, neću ni srećnim ni zadovoljnim da smatram, skončanje vidim bez žalosti u oku."

Sofokle: *Gospodar Edip.*
Hor, završna pesma.

(moto poslednje drame
S. Stojanovića, *Osmejah Svetog Spiridona*)

Slobodan Stojanović bio je pisac retkog i osobenog profila u našoj kulturi. Osoben po tome što nije težio osobnosti, a redak kao pisac zainteresovan za pisanje i ono što pisanju pripada, a ne za sebe u tom pisanju, niti za vanknjiževne stvari kojima pisanje i svakovrsna dramska i lepa književnost kod nas često služe.

I što je najlepše od svega, njegov stvaralački profil potpuno se poklapao sa profilom Slobodana Stojanovića, čoveka srećno odanog porodici i prijateljima, čoveka s kojim teško da je iko uspeo da se posvada. Lepo i elegantno stajao je Slobodan Stojanović pisac, Slobodanu Stojanoviću, blagorodnom čoveku. Ili možda obrnuto... Što je opet retkost, znak autentičnosti njegovog spisateljskog poriva i poslanstva. Verujem da upravo zato, svi koji su ga poznavali, ne mogu a da čitajući njegovu pripovedačku rečenicu ne čuju blagi glas Slobodana Stojanovića, gde se, ne bez samironije, u svom karakterističnom čehovljevskom stilu, poigrava sa izvesnim S.S., piscem.

Ovo u najboljem smislu starovremensko jedinstvo ličnosti, čini da reči koje su najčešće korištene u napisima o njegovim pričama ili dramskim tekstovima, istovremeno pristaju i njemu samom, govoreći o njegovoj ličnosti. Tako je pisano o "blagim ali dubokim pričama", "nenametljivoj, diskretnoj, inteligentnoj dramaturgiji", "intelektualnoj sumnji, zapitanosti i začuđenosti, nad univerzalnim etičkim pitanjima", te konačno o "lakoći i vedrini" pričanja i pletenja pitkih ali zahtevnih matematičkih dramskih formi. A kad pomislimo na Slobu Stojanovića javlja nam se njegov blagi lik – lakosen čovek, nemetljiv, diskretan, neobično strpljiv i neovdašnje tolerantan. U tmurnim vremenima zadržao je lakoću i vedrinu pričanja, smirenost iza koje se krije uvek sveža sumnja intelektualca zapitanog izvan površnog i dnevnog, nad svetom oko sebe, paradoksima života i umetnosti i čovekom u svemu tome. Kao primer građanskih intelektualnih vrlina suprotnih kako primitivizmu tako i intelektualnoj malograđanštini, nezavistan individualac u vremenu tabora, uvek odmeren i začuđen nad svakovrsnim ostrašenostima, radoznao i bez predrasuda u vremenu predrasuda, uvek otvoren poput njegovih dramaturških formi, Slobodan Stojanović je svim tim, kao i svojom blagošću i toplinom, ovo nepodnošljivo doba, onima koji su ga sretali, činio barem malo boljim. Na neki način slično kao što su reprize serije *Više od igre* mnogima, dane bombardovanja činile barem malo podnošljivijim.

Po mnogo čemu Slobodan Stojanović je bio, jeste i još će biti, dragocen u našoj kulturi. Usled njegove lične nemetljivosti i građanske skromnosti, te odsustva balkanskog spisateljskog mentaliteta – tek ćemo otkrivati koliko dragocen. Jer smo bili navikli na njegovo stalno prisustvo. (Bio je uvek na raspolaganju. Čak i u bolnici kad je slomio rame i kad je davao dramaturške savete za scenario filma *Nož*.) Dovoljno je, da Slobodan Stojanović koji nas sada gleda uz svoj blagi "osmejah", poput onog junaka iz filma Frenka Kapre, za trenutak zamisli kako bi naš svet izgledao bez njegovog traga. Listovi čitanke bi nestali; stotine i stotine predstava bi nestalo; karijere naših najboljih glumaca bi ushnule; televizijski dramski program bio bi desetkovani; milioni ljudi bi bili osiromašeni za sate i sate uživanja toliko upečatljivog da će urasti u njihove lične uspomene na 'dobra vremena'; antologije drama i TV drama bi se istanjile; razvoj moderne srpske drame bio bi poremećen u temelju; najširi krug stvari koje podrazumevamo bi se sasvim izvrnule – čak ni Ljubiša Samardžić ne bi bio Smoki.

Ukratko, opus Slobodana Stojanovića ne samo da je dragocen za našu kulturu, nego je u najdubljem smislu, urastao u naše živote, u živote miliona ljudi. Da li pisac može više, da li može lepše od toga?

(Postoji i jedna veoma specifična, zapravo jedinstvena zasluga koja pripada Slobodanu Stojanoviću: u seriji *Više od igre* – kao i u drugim radovima, ali u ovome prvi put sa tako masovnim odjekom zbog prirode medija – Slobodan

Stojanović je još početkom sedamdesetih, diskretno i implicitno, kroz svoju tipičnu sentimentalno humornu vizuru, zapravo rehabilitovao sliku i pojам 'građanskog' i građanske kulture u predratnoj varoškoj Srbiji, odstupivši od vladajućeg modela plakata s negativnim predznakom. I to je učinio na najlepši način, spontano i ne-ideološki, već iz humanističkog i spisateljskog nadahnuća koje je zadati crveno-beli okvir relativizovalo u raspodeli gledalačkih simpatija. Slično kao Čehov u svojoj epohi, Stojanović je u svojoj stojanovićevskoj podvrsti Čehovljevog pogleda bio svestan istorijske nužnosti odlaska jedne klase, ali se – tada, i na nacionalnoj televiziji – na to osvrnuo sa setom i sentimentom. A to nije malo.)

Hronološki i ukratko, ovaj stvaralački put je počeo oko 1962. kad posle drame *Opasna voda* kritika dvadesetpetogodišnjeg Slobodana Stojanovića naziva "prvim savremenim dramskim piscem", piscem koji je "posleratnu dramaturgiju kvantiteta izdigao na nivo kvaliteta".

Već 1964. izvedena mu je prva TV drama – i ono što sledi je trinaest TV drama, i četiri serije. Od ovih Stojanović je navodio sledeće: *Tuga* (1965), *Golubovići* (1966), *Otac* (1965), *Više od igre* (1974), *Siroče* (1978), *Učitelj* (1981), *Osam stotina žena* (1986), *Držanje za vazduh* (1987), *Jastuk groba mog* (1990) i *Devojka sa lampom, 1936* (1992).

U pozorištu mu je izvedeno sedamnaest originalnih komada od kojih autor izdvaja: *Opasna voda* (1959), *Ožiljak* (1962), *Akvarijum* (1964), *Kuća na brdu* (1968), *Ti si to* (1972), *Prenoćiste* (1978), *Raste trava* (1986), i *Ptic i Ptica* (1986). Poslednji je premijeru doživeo *Veliki dan* u Beogradskom dramskom pozorištu, tri nedelje pre autorove smrti. Istovremeno, u Narodnom pozorištu počele su probe njegove adaptacije *Maksima Crnojevića* Laze Kostića.

Uz to autor je i sedam dramatizacija i adaptacija od kojih je prerada Njegoševog *Lažnog cara Šćepana malog* s dopisanim epilogom izvedena u Jugoslovenskom dramskom 1993. bila njegov omiljeni rad.

Kao prozaista objavio romane *Učitelj* i *Lav u Beogradu*, i zbirke pripovedaka *Povodom mokrog snega* i *Otrčao*.

U časopisima su objavljeni njegovi brojni dramaturški eseji i studije.

Dela su mu prevodena na poljski, češki, ruski i nemački, drame izvođene u inostranstvu.

Ovako obiman i razuđen opus ne samo da svedoči o predanom radu u četrdeset stvaralačkih godina, nego i o još jednom kod nas retkom i dragocenom aspektu stvaralačke ličnosti kojom se Slobodan Stojanović odlikovao – a to je profesionalizam.

Kao diplomirani dramaturg Fakulteta dramskih umetnosti u Beogradu, Stojanović je primer požrtvovanog profesionalca. To znači da se sa stvara-

lačkom odgovornošću i visokom svešću o dramaturškoj profesiji, kad je to od njega traženo, strpljivo posvećivao nezahvalnom i ponekad mukotrpnom radu da iz zadatog okvira ili teme iskopa pravu priču ili dramaturško rešenje, a najčešće sve u korist čuvanja, poštovanja i obnavljanja naše kulturne baštine. Otuda pomenute dramaturške adaptacije-restauracije Njegoševog speva, i speva Laze Kostića, i pažljivo pripremljeni portreti Dositeja Obradovića u *Jastuk groba mog* i Milene Pavlović-Barili u *Devojci sa lampom*.

Sa njegovim renomeom, neki samo malo više (i ubičajeno) samozaljubljeni pisac, ne bi se prihvatio nezahvalnog zadatka, ili bi ga površnije uradio, ali Slobodan Stojanović, ceneći više svoj zanat nego autorsku slavu, sa profesionalnom strašću se posvećivao takvim zadacima. I time, opet, bio utoliko dragoceniji za našu kulturu.

U vezi sa njegovom odgovornošću prema profesiji, koja je dakako skopčana sa gradanskim moralom – jeste i čitava oblast Stojanovićevog javnog delovanja i rada. Da je postojala i samo spisateljska oblast, svakako bi mogli reći da je u pitanju jedan i te kako ispunjen stvaralački život. Ali, ono što je nevidljivije a po implikacijama jednako široko, jeste ogromna energija i rezultati vezani za Stojanovićev dugogodišnji angažman urednika u Televiziji Beograd, dramaturga i umetničkog direktora Beogradskog dramskog pozorišta, i na kraju redovnog profesora scenarija na Fakultetu dramskih umetnosti.

Da se vratimo na Kaprinog junaka i zapitamo se koliko tudi TV drama ne bi bilo realizovano, ili bi bile slabije, koliko mlađih ljudi ne bi dobilo šansu, i to šansu da nešto urade možda i za nijansu bolje nego što sami umeju, kako bi izgledalo Beogradsko dramsko pozorište, šta bi izgubili dosadašnji i šta su izgubili sadašnji studenti Dramaturgije i Filmske i TV Režije?

O njegovom uredničkom radu svedoče njegove kolege i rezultati redakcije, u zlatnom dobu Dramskog programa Televizije Beograd. (Svedoče i autori, pisci i reditelji, koji najčešće vremenom zaboravljaju usvojene uredničke dramaturške savete, ali sa žaljenjem pamte one koje su zaboravili da usvoje.)

Slično je i sa Beogradskim dramskim pozorištem, u to doba Savremenim pozorištem, u koje je upravo Slobodan Stojanović primio današnjeg upravnika.

Ali kao asistent profesora Stojanovića na FDU, na predmetu Filmski i TV scenario II, siguran sam da je na svim ovim poslovima pokazivao jednaku strpljivost, blagost i nesebičnost, kao u radu sa studentima. Tolerantan (iz ugla asistenta čak i suviše), posvećen radovima studenata često i više no što oni zaslužuju, razmišljajući o njima više nego sami studenti koji su ih pisali, a sve u želji da ih ohrabri, prepozna i prilagodi se njihovim individualnim senzibilitetima i rukopisima, profesor Stojanović je na časovima zračio blagošću i toplinom. Znanje zanata prenosio je nemetljivo i strpljivo, u stilu sa svojim tipičnim ophodenjem. Brinuo se oko studenata i njihovih priča, bio na raspolaganju

studentima u svako doba (i za vreme bombardovanja kad je nastava prekinuta), skupljao im je neophodnu literaturu, uspostavljao za njih kontakte, rečju – osećao odgovornost za studente koja je izlazila izvan okvira časa i nastave.

Što je najlepše, demonstrirao je intelektualnu svežinu i radoznaost, kao i entuzijazam – upravo je pronašao sponzora-hotelijera koji je bio spremjan da obezbedi studentima boravak na scenarističkoj radionici koju je osmislio i organizovao.

Sa tim entuzijazmom i dobrom voljom, bio je glavni inicijator i Letnje škole filmskog scenarija pri Festivalu filmskog scenarija u Vrnjačkoj Banji, jedino te vrste kod nas, koja je već postala i svojevrsna institucija.

Konačno, celi ovaj osvrt koji samo ukratko i površno sabira dragocenost prisustva Slobodana Stojanovića u našoj kulturi i našim životima – možda je samo zaludan pokušaj utehe kroz slikanje ostvarenosti njegovog života. Jer činjenica je da je Sloba Stojanović otišao, "otrčao" iz života naglo i začudno, kao lik iz njegove priče, ostavljajući nas potpuno nepripremljene na tu mogućnost. Otrčao u punom zamahu, u sezoni kada je jedini pisac koji u Beogradu doživljava dve pozorišne praizvedbe. Otišao u predbožićne dane, a da nije video svoju "veselu pozorišnu igru/ radosnu Božićnu priču: *Osmejah Svetog Spiridona* još jedan novi komad koji čeka praizvedbu, a pisan kao i sve što je u poslednje vreme radio UIB ("u ime Boga"). Otišao doslovno presečen u pisanju, grubo, u pola rečenice. (A možda ga je onaj "vajni pisac S.S." kog pominje, oteo, kidnapovao i definitivno odveo u spisateljski svet iza rečima išaranog ekrana, tamo gde je Stojanović za ove četiri decenije rada, sebi izgradio lepo i bogougodno mesto.)

Ali, ako se može bilo kakva, makar simbolična uteha naći u tom besmislenom, grubom, tragičnom, dramaturški nedopustivom obrtu – onda je ona u činjenici da ako je piscu već suđena prerana smrt, možda je najlakša, najblaža upravo takva, u trenutku pisanja, u pola rečenice, u samom pisanju. Možda je smrt u svom neumitnom času i zadatku bila blaga prema njemu, a samo njegovim najbližim i svima nama ostalim zato utoliko bolnija, grublja, besmislenija, surovija. Možda ćemo se te smrti u pisanju, kad vreme bar malo ublaži bol i užas suočavanja, sećati kao "skončanja bez žalosti u oku" kad dodje čas naše "završne pesme". Jer ako je već suđeno da se sada ode – otići iznenada u pisanju, to je smrt dostoјna pisca. Šta god da ta tragična rečenica znači. Opet, ako taj tih, bezbolni dolazak smrti u trenutku pisanja jeste dah blagosti u tami najsurovije činjenice, onda se možemo nadati i moliti, da jastuk groba Slobodana Stojanovića bude ispunjen listovima njegovih priča, rečenica, reči, s kojima je otišao. Tako, taj jastuk će biti širok i mekan.

Završni odlomak iz priče *Otrčao*, inače naslovne priče iz poslednje zbirke pripovedaka Slobodana Stojanovića, objavljene 1995.

Priča je o čoveku, koji jačajući svoje srce, trči sve dalje i dalje, postepeno raskidajući sa svime osim sa trčanjem samim:

"... Nego ovoga puta Čupić je produžio da trči sve napred, prema istoku, preko livada i njiva, jer su Plavi u žaru borbe izistinski pokidali viseći most preko Jaruge.

Trčao, trčao, a nikako da se zamori, razgledao sa zanimanjem nepoznati predeo, levo i desno: visoki i vitki jaseni, jedan uz drugog na tačnom rastojanju, postrojeni kao vojnici, breg pod savršeno uređenim vinogradima, kao da ih je odozgo neko lenjirom i šestarom nacrtao, ivica tamnozelene šume, sve bliža, protrčao kroz šumu, izbio na nasip, pa kroz pesak i pličak neke bistre rečice (Pek?), istrčao na železničku prugu; jedno vreme trčao prugom, svaki drugi prag jedan korak, do tunela, onda opet preko brda i prevoja, kroz prokrčenu šumu, trasom dalekovoda i napuštene žičare, nad kojom su još lebdeli zardali vagoneti, puni crvene kišnice, do rudnika (Blagojev Kamen?).

Mora biti da se već smrklo, on nije prestajao da trči, niti brinuo kako će se vratiti kući, kad je protrčao onolike šume protreće i kroz noć. Šta je jedna noć? Šumarak! (I ovo sam se lepo izrazio?) Nešto na severu svetlucalo, kao žar na ugarku, nešto na istoku se plavilo, kao mesečina, istrčao je iz noći kao iz šume, a nije se zamorio nimalo.

Protrčao kroz neko vlaško selo, puno cveća, žutog, punog pčela, usput razmišljao, postepeno i spokojno, kako je svet ipak uređen i nasmešio se; da li da to proveri, ili iz obične ljudske radoznalosti da još nešto vidi, ili što mu je prijalo a nije mogao da se umori, nije mu se ni spavalо, nastavio je da trči, lako i svečano.

Njegov nestanak iz grada bio je, s malim zakašnjnjem, posle nekoliko dana primećen, raspitivali se Poljanci šta je s njim (...), jedno vreme smo čekali da se vrati, trčeći (...) Pričalo se da su ga neki videli, iz autobusa, blizu Knjaževca, kako trči, smeškajući se, prema istoku, a da li je pretrčao (...) granicu niko nije mogao da potvrdi, ni graničari. Ja mislim da jeste. Otrčao."

DRAMSKI RADOVI SLOBODANA STOJANOVIĆA

(Pozorišne i televizijske drame, dramatizacije i adaptacije.

Prva izvođenja i prva izdanja)

POZORIŠNE DRAME

Četvorica i peti (1955), (Časopis "Razvitak", Požarevac, br. 5/6 1955)

Dva jelena (1958) (Zajedno sa Milivojem Ilićem). (Prvo izvođenje 1959. DES Požarevac)

Opasna voda (1959), (Prvo izvođenje 1961. Beogradska dramska družina A. Režija Vasilije Popović. Časopis "Polja", Novi Sad, br. 1/2 1962)

- Ožiljak* (1962), (Prvo izvođenje 1964. DES Požarevac. Režija Milivoje Ilić)
- Linč*(1963), (Prvo izvođenje pod naslovom *Živeti*1967. Teatar nacionalne drame RAS Beograd. Režija Radomir Šaranović)
- Slatke i gorke trešnje* (1963), (Prvo izvođenje 1963. Amatersko pozorište Čukarica. Režija Mića Tomic. "Braničevo", Požarevac, 1963)
- ITD*, jednočinka (1963), ("Vidici", Beograd, br. 2, 1964. Prvo izvođenje 1964. Pozorište "Pista" Beograd)
- Tesna vrata*, monodrama (1964), (Prvo izvođenje 1965. Teatar nacionalne drame RAS 1965., zajedno sa još dve jednočinke. Režija Radoslav Dorić)
- Akvarijum*, jednočinka (1965), (Prvo izvođenje 1965. Teatar nacionalne drame RAS. Režija Radoslav Dorić)
- Zajedno* (1966), (Prvo izvođenje 1967. Amatersko pozorište Velika Plana. Režija Vitomir Stefanović)
- Kuća na brdu* (1967), (Prvo izvođenje 1969. Savremeno pozorište Beograd. Režija Aleksandar Ognjanović)
- Ti si to* (1972), (Prvo izvođenje 1973. Srpsko narodno pozorište Novi Sad. Režija Dejan Mijač)
- Seljaci, radnici i prirodna inteligencija* (1976), (Zajedno sa Dejanom Đurkovićem i Milanom Šećerovićem), (Prvo izvođenje 1977. Atelje 212, Beograd. Režija Branko Pleša)
- Prenoćište* (1978), (Prvo izvođenje 1979. Srpsko narodno pozorište, Novi Sad. Režija Dejan Mijač. Časopis "Scena", Novi Sad, br. 3, 1980)
- Raste trava* (1984), (Prvo izvođenje 1988. Narodno pozorište, Priština, Srpska drama. Režija M. Milojević)
- Ptic i ptica* (1985), (Prvo izvođenje 1986. Zvezdara teatar, Beograd. Režija Dejan Mijač)
- Veliki dan*, (Prvo izvođenje 1999. Beogradsko dramsko pozorište)

TELEVIZIJSKE DRAME I SERIJE

- Hm!*, TV drama za decu (1964), (Premijera 1964. TV Beograd. Režija Srboljub Stanković)
- Vikend u zatvoru Maršalse*, TV drama za decu (1964). (Premijera 1965. TV Beograd. Režija Mirjana Samardžić)
- Alergija*, TV drama za decu (1965), (Premijera 1965. TV Beograd. Režija Nebojša Komadina)
- Oiac*, TV drama za decu (1965), (Premijera 1965. TV Beograd. Režija Srboljub Stanković)
- Tuga*, TV drama (1965), (Premijera 1966. TV Beograd. Režija Slavoljub Stefanović Ravasi)
- Smoki*, TV serija (1966), (Premijera 1967. TV Beograd)
- Golubovići*, TV drama (1968), (Premijera 1969. TV Beograd. Režija Zdravko Šotra. "Antologija TV drame", knjiga I, Beograd 1971.)
- Više od igre*, TV serija (1973), (Premijera 1977. TV Beograd. Režija Zdravko Šotra)
- Siroče*, TV drama (1977), (Premijera 1978. TV Beograd. Režija Zdravko Šotra)
- Učitelj*, TV serija (1981), (Premijera 1982. TV Beograd. Režija Zdravko Šotra)
- Držanje za vazduh*, TV film (1984), (Premijera 1984. Režija Zdravko Šotra)
- Osam stotina žena (Priče iz fabrike)*, TV serija (1985), (Premijera 1986. TV Sarajevo. Režija Vojo Milašević)
- Jednog lepog dana*, TV film (1986), (Premijera 1989. TV Beograd. Režija Božidar Nikolić)
- Jastuk groba mog*, TV drama (1990), (Premijera 1991. TV Beograd. Režija Sava Mrmak. Srpska književna zadruga, Beograd 1991)
- Devojka sa lampom, 1936*, TV film (1992), (Premijera 1993. TV Beograd. Režija Miša Radivojević)

DRAMATIZACIJE I ADAPTACIJE

Loše okovani Prometej, po A. Židu (1958), (Prvo izvođenje 1959. DES Požarevac)

Hiljadu kamiona, po romanu D. Sušića "Ja, Danilo" (1965), (Prvo izvođenje 1966. Savremeno pozorište Beograd)

Ćutnje Slobodana Radenika, po romanu O. Daviča *Ćutnje* (1969), (Zajedno sa M. Ilićem. Prvo izvođenje 1969. Savremeno pozorište Beograd)

Lažni car Šćepan Mali, po P. P. Njegošu (1969. i 1993.), (Prvo izvođenje Narodno pozorište Titograd 1969. Sa dovevanim epilogom u novoj preradi Jugoslovensko dramsko pozorište 1993.)

Poletarac, po časopisu D. Radovića (1974), (Prvo izvođenje 1974. Pozorište "Boško Buha" Beograd)

Ujkin san, po F. M. Dostojevskom (1981), (Prvo izvođenje Narodno pozorište Beograd 1981)

Svirač iz zlatnih vremena, po priči B. Pekića (1994), (Prvo izvođenje TV Beograd 1994)

Maksim Crnojević, po *Maksimu Crnojeviću* Laze Kostića (1999), (Predstava je u pripremi. Režija Nikita Milivojević. Narodno pozorište Beograd, 2000.)

Srdan Koljević